

УДК 314.74

ПРОБЛЕМИ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ (НА МАТЕРІАЛАХ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

ВОЛОДИМИР МІНЕНКО,

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри управління персоналом і економіки праці
Харківського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

ЯРОСЛАВА САГАЧ,

аспірант Ради з вивчення продуктивних сил України Національної академії наук України

У статті розглядаються основні проблеми міграції населення з позиції соціального захисту. Установлено основні причини й наслідки міграції. Важливим напрямком у вирішенні проблем міграції населення визначено розроблення виваженої соціальної (у т. ч. міграційної) політики, основним пріоритетом якої має стати процес соціалізації.

Ключові слова: міграція населення, трудова міграція населення, соціальний захист, соціалізація.

Постановка проблеми. Вихід України на світову арену як самостійної держави зумовив значне підвищення мобільності її населення, яка в умовах посилення нерівномірності економічної динаміки, глобалізації економічних та ресурсно-функціональних обмінів розвивалась переважно у формі трудової міграції за кордон.

Інтенсифікація еміграційних процесів значною мірою зумовлена також тим, що економічні реформи в Україні здійснювалися за рахунок зубожіння більшості її населення. У результаті найбільш освічені та економічно продуктивні контингенти населення, у першу чергу - інтелектуальна його частина, вимушені були емігрувати за кордон через відсутність прийнятної роботи та гідної її оплати.

Сьогодні Україна є однією з найбільших країн-донорів робочої сили в Європі. Як наслідок, компенсувальні можливості її трудових ресурсів щодо відновлення позитивної економічної динаміки та стабільного функціонування національної економічної системи виявилися обмеженими [1, с. 43].

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема міграції населення є предметом дослідження багатьох як українських, так і зарубіжних учених. В Україні процеси міграції вивчає ряд науковців, серед яких Е. М. Лібанова, О. В. Позняк, С. І. Пирожков, О. А. Малиновська, М. Д. Романюк, Т. А. Драгунова та ін. Незважаючи на велику кількість досліджень у цьому напрямку, проблеми міграції в контексті процесу соціалізації не отримали належного розвитку.

Метою статті є визначення та обґрунтування пріоритетних напрямків сучасної міграційної політики в контексті процесу соціалізації.

Виклад основного матеріалу. Проблема міграції завжди є актуальною для національної економіки незалежно від рівня розвитку суспільно-економічних відносин. Саме міграції суттєво впливають на трудовий потенціал країни й безпосередньо пов'язані з проблемами зайнятості населення як необхідної умови для його відтворення. Завдяки зайнятості забезпечується добробут людей та матеріальна підтримка осіб, позбавлених роботи. Рівень зайнятості визначає витрати суспільства на працевлаштування та підготовку незайнятого населення. Інколи лише за допомогою міграції людина реалізує своє бажання працювати [1, с. 39-40].

Залежно від прийнятих ознак існують різні класифікації міграцій за видами й формами. Основним є поділ міграцій на зовнішні (міждержавні) та внутрішні (міжрегіональні, внутрішньорегіональні). Суттєвий вплив на соціально-економічний та демографічний стан країни справляють зовнішні міграції, серед яких, у свою чергу, вирізняють стаціонарну міграцію (передбачає зміну постійного місця проживання) і трудову міграцію (міграція без зміни місця проживання).

Зовнішня трудова міграція стала об'єктивною реальністю сьогодення для України. Формування еміграційних потоків відбувалося в кризових умовах перехідного періоду, пов'язаних із низькою заробітною платою в зареєстрованому секторі економіки, зростанням безробіття та вимушеної неповної зайнятості, поширенням бідності та високим рівнем майнового розшарування населення. Із початком економічного зростання поліпшилася ситуація на ринку праці, підвищився рівень життя населення. Помітно знизилася рівні безробіття та вимушеної неповної зайнятості,

№ 6 (106) жовтень 2010 р.

різко зменшилася заборгованість із виплати заробітної плати, підвищився рівень забезпечення населення товарами довготривалого користування. Однак більшість показників соціально-економічного розвитку все ще далекі від європейських стандартів. Значним залишається розрив у рівнях оплати праці в Україні та зарубіжних країнах, що спонукає українських громадян шукати роботу за кордоном [2, с. 5].

Сьогодні ситуація в Україні характеризується значним відтоком населення (у т. ч. працездатного віку) з метою працевлаштування за межами країни. Про це свідчать дані Державного центру зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України (форма статистичного обліку 1-ТМ "Звіт про чисельність громадян України, які тимчасово працюють за кордоном"). За межами України в 2005, 2008 рр. працювали 56,5; 80,4 тис. українських громадян відповідно, причому спостерігається стійка тенденція до збільшення цього контингенту [2, с. 120]¹. Трудова міграція характерна для всіх регіонів України, проте, за даними "Обстеження трудової міграції в Україні", найактивнішими трудовими мігрантами є жителі західних регіонів (Волинська, Рівненська, Хмельницька, Тернопільська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська, Львівська області) - 12,9 % населення працездатного віку і 57,4 % від загальної кількості трудових мігрантів. Найменше залучені до трудових міграцій жителі північних регіонів - 1,7 % населення працездатного віку. Ці результати свідчать про те, що рівень розвитку, пропозиції на ринку праці, міграційна активність у регіонах України неоднакова.

Як показало дослідження "Ринок праці в Україні: міграційні виклики", за показником пропозиції робочої сили на ринку праці можна виділити два типи територій - із великим тиском та малим тиском на ринок праці. До першого типу належать переважно західні області, які характеризуються низьким попитом на робочу силу, а отже, обмеженими можливостями знайти гідне місце роботи. Водночас демографічні процеси мають позитивну динаміку відтворення населення, що зумовить зростання в майбутньому пропозиції праці. До другого типу належать східні області, де спостерігається краща економічна ситуація переважно за рахунок розвиненої промисловості. Однак відтворення населення низьке [3].

Розглянемо особливості міграції населення на регіональному рівні на прикладі Харківської області.

Упродовж 2009 року в Харківській області всіма видами міграцій було охоплено майже 84 тис. осіб. Потік прибулих склав 43,0 тис. осіб, а вибулих - 41,0 тис. осіб, тобто сальдо регіональної міграції в 2009 році було додатнім і складало 1985 осіб, у тому числі в міських поселеннях - 2160 осіб. У сільській місцевості сальдо міграції було від'ємним - 175 осіб.

Міждержавна міграція в 2009 році мала додатне сальдо: в область прибуло 2490 іммігрантів, а вибуло за її межі - 1967 емігрантів.

При вирішенні регіональних проблем міграції особливої гостроти набувають злободенні питання працевлаштування іноземних громадян в Україні. Станом на 01.01.2010 року на підприємствах та організаціях Харківської області на підставі отриманих роботодавцями в установленому порядку дозволів на використання праці іноземців та осіб без громадянства працювало 278 іноземних фахівців, які прибули з 42 країн

світу. Усі іноземні громадяни працюють за наймом. Кількість підприємств, які використовували працю іноземних громадян протягом поточного року, становила 121. Найбільша кількість іноземців працює в приватному секторі - 211 осіб, колективному - 15 осіб, у державному - 11 осіб. Серед загальної кількості працюючих іноземних громадян посади керівників, спеціалістів, службовців посідають 88 % (209 ос.) та 28 осіб працюють на робочих місцях [4, с. 72-74].

Сальдо міграції в потокообміні з країнами СНД для Харківської області було додатнім (544 особи) і найбільш суттєвим із Азербайджаном (103 особи), Російською Федерацією (93 особи), Грузією (75 осіб), Таджикистаном (69 осіб) та Туркменістаном (61 особа). Сальдо міграційного руху з іншими країнами в 2009 році було від'ємним і становило 21 особу [там само, с. 71-72].

За даними адміністративної звітності, що відправляється до служби зайнятості суб'єктами підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги з працевлаштування, протягом першого півріччя 2010 року за трудовими договорами (контрактами) було працевлаштовано 755 громадян України. Найбільше громадян Харківської області працевлаштовані на підприємствах Російської Федерації - 651 особа (більшість із них - на будівельних підприємствах). У Польщі працює 101 особа (сільське господарство, оборонна промисловість, транспорт і зв'язок, колективні послуги та домашні послуги тощо). На Кіпрі працевлаштовано 3 особи (готелі та ресторани). Характерною тенденцією міграційних процесів для Харкова є виїзд працездатного населення середнього й старшого віку. За звітними даними, переважно емігрують чоловіки (94,0 %). Більшість громадян України, які тимчасово працюють за кордоном, мають професійний рівень освіти - 69,0 % [там само, с. 70-71, 75].

Аналізуючи наведені дані по Харківській області, можна визначити основні причини трудової міграції: низький рівень та якість життя (робоча сила мігрує з країн із низьким економічним розвитком до країн із вищим економічним розвитком (рівнем життя)); нерівномірність розвитку регіонів; недостатня кількість робочих місць із гідною оплатою праці; несприятливі умови праці; кризові явища.

Та все ж таки найбільш вагомою причиною масштабного виїзду людей за кордон є відсутність виваженої соціальної політики щодо забезпечення населення робочими місцями з гідною оплатою праці, низький соціальний захист населення, відсутність соціальних гарантій. Сучасна соціальна політика слабо враховує необхідність процесу соціалізації.

Система соціального захисту в широкому розумінні трактується як система правових соціально-економічних і політичних гарантій, що створюють умови для забезпечення засобів існування: працездатним громадянам - за рахунок трудового внеску, економічної самостійності й підприємництва; соціально уразливим верствам - за рахунок держави, але не нижче встановленого законом прожиткового мінімуму. Поняття "соціальний захист" охоплює визначення соціальних прав людини: на працю; на освіту; на житло; на відпочинок; на безпечне довкілля; на охорону здоров'я; на достатній життєвий рівень; на безпечні умови праці; на заробітну плату, не нижчу від мінімально встановлених стандартів тощо [5, с. 161].

Унаслідок відчуття своєї незахищеності з боку держави люди виїжджають у пошуках роботи з пристойною оплатою праці (самі умови праці трудових мігрантів при цьому не завжди мають належний рівень). Масштабний вплив головним чином праце-

¹ За іншими даними, наприклад, МОМ, Gfk Ukraine, кількість українців, що працювали за кордоном у 2008 р. сягнула 0,75 млн. А за даними Caritas та Інституту народознавства Національної академії наук України, у 2008 р. на заробітках у Російській Федерації та 7 країнах ЄС перебувало 4,5 млн українців (прим. ред.).

здатного населення України справляє негативний вплив не лише на розвиток її продуктивних сил, але й на соціальне, культурне, політичне життя та національну безпеку [6, с. 5]. Виїзд трудоактивного населення з України в результаті спричиняє негативні наслідки для країни:

- зменшення загальної чисельності населення (депопуляція населення) у т. ч. в працездатному, дітородному віці на цей момент і в майбутній перспективі, оскільки разом із батьками виїздять також і їхні діти;
- деформація статево-вікової структури населення в результаті виїзду на роботи за кордон переважно представників чоловічої статі та молоді (про це свідчать результати першого загальнонаціонального обстеження трудової міграції в Україні);
- послаблення сімейних зв'язків, нестабільність шлюбів, поширення соціального сирітства, що негативно впливає на розвиток сім'ї;
- поширення явища "відтік інтелекту", у результаті чого виникає дефіцит наукових кадрів, погіршення якості робочої сили;
- заміщення власних кваліфікованих кадрів кадрами з інших країн, які не мають належної кваліфікації;
- професійна "деградація" внаслідок виконання некваліфікованих робіт;
- загроза нівелювання соціальної значущості зайнятості в Україні через формування в молоді стійкого стереотипу, згідно з яким досягти пристойного рівня життя можна лише шляхом трудових поїздок за кордон;
- занепад сільського господарства, оскільки рівень участі сільського населення в трудових міграціях досить високий;
- дефіцит робочої сили в окремих галузях і регіонах;
- погіршення здоров'я трудових мігрантів унаслідок виснажливої праці та некомфортних умов перебування за кордоном;
- проблема національної безпеки України.

Та, крім негативних наслідків, можна відмітити й позитивні аспекти міграції. Ними є:

- перекази грошей трудовими мігрантами у свої країни, результатом чого є інвестування в економіку країни, покращення добробуту родин, які залишилися, розвиток виробництва внаслідок підвищення платоспроможного попиту та підвищення якості життя населення;
- зниження напруги на ринку праці, що особливо актуально в період економічної кризи, коли не вистачає робочих місць;
- забезпечення трудовими ресурсами непрестижних галузей економіки та непрестижних робочих місць;
- новий досвід і навички роботи;
- розвиток підприємництва та поліпшення можливостей зайнятості внаслідок створення нових робочих місць колишніми трудовими мігрантами, які заробили достатні для відкриття власної справи суми грошей;
- зменшення країнами-реципієнтами (приймаючими країнами) витрат на освіту.

Для подолання відтоку трудоактивного населення України потрібно розробити виважену соціальну політику, основним пріоритетом якої має стати процес соціалізації, спрямований на створення такої системи соціально-економічних відносин, складові якої визначають і регулюють відтворення трудового потенціалу (формування, розподіл, перерозподіл і використання) в умовах стійкого економічного розвитку і на цій основі забезпечення прогресивних стандартів якості життя населення. Закріплення людських ресурсів на території власної держави повинно здійснюватись за рахунок створення економічно ефективних робочих місць із гідною оплатою праці, що, у свою чергу, передбачає і соціалізацію ринку праці.

Соціалізація ринку праці в Україні як об'єктивний процес передбачає забезпечення повної продуктивної зайнятості, підвищення ефективності використання трудового потенціалу, зростання добробуту та якості життя населення. Результатом цього процесу є людський розвиток, що визначається не лише як досягнутий рівень добробуту, але і як зростання людських можливостей щодо тривалості життя, здоров'я, освіти, користування політичними та економічними свободами, а також зменшення інтенсивності міграції з України [7, с. 102].

Зважаючи на те, що в Україні розвиток регіонів, як і міграційна активність у цих регіонах, неоднакові, постає необхідність вивчення міграційного руху та його проблем на регіональному рівні, що дозволяє локально визначити його тенденції, причинно-наслідкові закономірності міграційних потоків та можливості для їх регулювання з урахуванням територіальних особливостей.

Таким чином, ще одним важливим напрямком дослідження перебігу зовнішніх трудових міграцій стає аналіз та виявлення закономірностей їх територіальної диференціації. Найвищим щаблем такого аналізу виступає побудова карти районування України за показниками трудових міграцій, виділення трудових міграційних районів. Доцільно було б розробити проекти з проблем розвитку великих економічних районів України, окремих регіонів та міст, які передбачали б ефективне використання трудового потенціалу, створення робочих місць та підвищення зайнятості населення.

Висновки

Із набуттям Україною незалежності, трансформацією соціально-економічних відносин і реформуванням економіки, що супроводжувалися економічним спадом і водночас лібералізацією міждержавних стосунків, міграційні процеси набули нового змісту як за мотивами, обсягами, так і напрямками. Переважаючою стала еміграція трудоактивного населення, розширилася географія зовнішніх міграцій, зросла чисельність нелегальних трудових мігрантів. Усе це вимагає нових підходів до аналізу міграційних зв'язків України й розробки дієвих практичних методів їх регулювання, виходячи з інтересів трудових ресурсів безпеки та демографічного розвитку України в умовах переходу до інформаційно-інноваційної економіки.

Для врегулювання внутрішніх міграційних процесів необхідно вимогою є розроблення виваженої соціальної (у т. ч. міграційної) політики, яка ґрунтувалася б на державній та регіональних програмах зайнятості населення, та все ж основним пріоритетом має стати процес соціалізації. Соціалізація являє собою прогресивний процес, у якому зацікавлене все суспільство, оскільки людина в цьому процесі розглядається не лише як суб'єкт розвитку економічної системи, але і як мета цього розвитку.

Оскільки соціальний захист є важливим напрямком державної політики, упровадження та дотримання високих соціальних стандартів і норм забезпечить високий (відповідний) рівень якості життя всім категоріям населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міграційний обмін України і США: проблеми та перспективи : матеріали засідання Міжнародного круглого столу 30 червня 2010 р. - К. : РВПС України НАН України, 2010. - 92 с.
2. Зовнішня трудова міграція населення України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.openukraine.org/doc/BK-MIGR-END.pdf>.

3. Ринок праці в Україні: міграційні виклики [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.openukraine.org/doc/migration/Brief_results_UA/Burakovsky%20Brief.doc.

4. Міненко В. Л. Особливості міграції Харківської області / В. Л. Міненко // Міграційний обмін України і США: проблеми та перспективи : матеріали засідання Міжнародного круглого столу 30 червня 2010 р. - К. : РВПС України НАН України, 2010. - С. 70-76.

5. Власенко Н. С. Правові засади системи інформаційного забезпечення соціальної політики / Н. С. Власенко // Демографія та соціальна економіка. - 2007. - № 1. - С. 159-169.

6. Лопух В. С. Нова хвиля еміграції до США: економічно-соціальні аспекти / В. С. Лопух // Міграційний обмін України і США: проблеми та перспективи : матеріали засідання Міжнародного круглого столу 30 червня 2010 р. - К. : РВПС України НАН України, 2010. - С. 4-18.

7. Онікієнко В. В. Пріоритети соціалізації ринку праці в умовах ринкової стабілізації та глобалізації національної економіки України / В. В. Онікієнко // Демографія та соціальна економіка. - 2006. - № 2. - С. 101-114.

V. Minenko, Y. Sahach

PROBLEMS OF MIGRATION OF POPULATION FROM THE STANDPOINT OF SOCIALIZATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT (IN THE KHARKOV REGION)

The article discusses the basic problems of migration of population from the standpoint of social protection. The main causes and consequences of migration. Important area to address migration identified the development of sound social (including migration) policies, whose main priority should be the process of socialization.

Key words: migration, labor migration of population, social protection, socialization.

© В. Міненко, Я. Сагач

Надійшла до редакції 17.09.2010

УДК 339.9

ВПЛИВ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА ПЛАНИ КОМПАНІЙ ЩОДО ПРЯМОГО ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

ОЛЬГА НЕГРИЧ,

аспірант Львівського національного університету ім. І. Франка

У статті досліджено вплив світової економічної та фінансової кризи на плани компаній щодо здійснення прямого іноземного інвестування. Проаналізовано фактори, що впливають на критерії вибору країни-реципієнта та відповідної галузі промисловості для інвестування. На основі цього можна сформулювати стратегію залучення іноземних інвестицій, що сприятиме належному функціонуванню держави у світовій економічній системі.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції; світова економічна криза; розвинуті країни; країни, що розвиваються.

Постановка проблеми. Світова економічна та фінансова криза суттєво вплинула на сферу прямого іноземного інвестування. Сьогодні на віддаленні в часі від піку кризи вже можна узагальнити дані щодо цього впливу, виокремити й ранжирувати основні фактори впливу, прогнозувати інвестиційний клімат і сучасні зацікавлення транснаціональних компаній (ТНК). Усе це є базисом для вибудовування стратегії залучення інвестицій.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Цій проблемі присвятили свої праці багато науковців, серед вітчизняних можна виділити Б. В. Губського, А. П. Дука, Ю. М. Правика, а серед закордонних - З. Боді, А. Кейна, А. Маркуса. Усі вони приходять до висновку, що іноземні інвестиції через свою важливість варті значної

уваги як із боку окремих підприємств, так і з боку урядів у цілому.

Метою роботи є аналіз впливу світової економічної та фінансової кризи на плани компаній щодо прямого іноземного інвестування, а також на критерії вибору країни-реципієнта та галузі промисловості для інвестування.

Виклад основного матеріалу. Негативний вплив економічної і фінансової кризи відчули на собі багато компаній, що, у свою чергу, викликало різке зниження очікувань від прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у 2009 році.

Серед значних глобальних ризиків, що потенційно могли б вплинути на інвестиційні плани компаній, можна виділили три найбільш загрозливі: поглиблення

№ 6 (106) жовтень 2010 р.